

JAUSTUKAI KALBOJE IR ŠNEKOJE

Lietuvių kalba yra viena iš nedaugelio kalbų, kurios gramatiniuose aprašuose jaustukai ir ištiktukai laikomi dviem savarankiškoms kalbos dalimis. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* teigiama, kad jaustukai, kaip atskira kalbos dalis, yra skiriami nuo ištiktukų tik lietuvių kalboje ir kai kuriose neindoeuropiečių kalbose (DLKG 2005: 469).

Jaustukai – tai žodžiai, kuriais reiškiami (ne pavadinami) jausmai arba valios aktai. Pagal panašias kaip jaustukų funkcijas kalboje – emocinę ir apeliatyvinę – prie šios kalbos dalies žodžių šliejasi invokatyvai, keiksmažodžiai, specialioji kalbos etiketo leksika. Lietuvių kalbos tyrinėtojai jaustukų nėra nuodugniai nagrinėję. Tik jiems skirtų išsamių tyrimų (monografijų, studijų, straipsnių) nepavyko aptikti¹.

Jaustukai aprašyti LKG (1971: 698–733) ir DLKG (2005: 462–468), be to, Aldonos Paulauskienės morfologijos vadovėlyje (1976: 243–247). Ši kalbos dalis minima leksikologijos darbuose (plg. Jakaitienė 2009: 23). Jaustukai, kaip ekspresyvūs žodžiai, vertinami nagrinėjant kalbos poveikį, pavyzdžiui, reklamos kalbos tyrimuose (plg. Blažinskaitė 2002: 125–130). Kaip ir kita ekspresyvioji leksika, jaustukai yra nelengvai išverčiami į kitas kalbas, todėl jiems skiriama dėmesio nagrinėjant grožinio teksto vertimo teorinius ir praktinius klausimus (dėl lietuviškų keiksmažodžių vertimo žr. Balčiūnienė 2006). Nagrinėdama ekspresyviosios leksikos atrankos ir pateikimo žodynuose klausimus, apie jaustukų reikšmių aprašymo problemas yra užsiminusi šio straipsnio autorė (žr. Zabarskaitė 2006: 170–180). Apie jaustukus, kaip vieną iš raiškos būdų, rašo kalbos etiketo tyrinėtojai (Kučinskaitė 1985; Čepaitienė, Malakauskas 2006: 22–34; Čepaitienė 2007).

Etnolingvistikoje nemaža dėmesio skiriama jaustukams – keiksmažodžiams arba jaustukų funkcijas atliekantiems frazeologizmams – formuliniams keiksmams bei formulinei etiketo leksikai (žr. Jasiūnaitė: apie keiks-

¹ Jaustukams artimiausiai kalbos daliai – ištiktukams skirta Irenos Jašinskaitės monografija (1975).

mažodžių, pejoratyvų bei eufemizmų santykį (1995: 35–56); apie tradicinius vaišių linkėjimus – „užgėrimus“ (1999: 34–45); apie tradicinius formulinius keiksmus su žodžiu *medis* bei jo sinonimais (2006: 265–281); apie žemaičių formulinius keiksmus (2007: 257–276) ir kt.).

Kitakalbėje literatūroje nagrinėjamos teorinės jaustukų vietos leksikos ir kalbos sistemoje problemos. Ar jie yra „tikri“ žodžiai, turintys būdingą semantinę turinį, konceptą, aiškinamasi nuo lotynų gramatikų laikų (Wharton 2003: 41–49). Pragmatiniu požiūriu nagrinėjama etiketo leksika (plg. Rathmayr 1996; rus. vertimas 2003), lyginama įvairių kalbų emocinių išgyvenimų raiška (Wierzbicka 1997: 26–27; cit. pgl. Gudavičius 2007: 199).

JAUSMUS REIŠKIANČIŲ ŽODŽIŲ IR PASTOVIŲJŲ ŽODŽIŲ JUNGINIŲ KLASIFIKACIJA PAGAL ATLIEKAMAS FUNKCIJAS

Jaustukai – nelengvai aprašoma lietuvių kalbos dalis. Tradicinėje (aprašomojoje) gramatikoje už šios kalbos dalies aprašo ribų paliekami kai kurie jausmus išreiškiantys žodžiai ir žodžių junginiai arba nepakankamai išryškinami jų skirtumai nuo tradiciškai suprantamų jaustukų. Jausmus ir valios aktus išreiškiantys žodžiai, kaip buvo minėta, tradiciškai vadinami *jaustukais* (jiems yra artimos invokacijos² – naminių gyvulių ir paukščių šaukimo ar varymo garsažodžiai). Tokie žodžiai nieko nepavadina, nenurodo, neatlieka jungimo, tikslinimo, modalumo funkcijų. Jie vartojami norint (dažniausiai sąmoningai³) išreikšti jausmus, pvz.:

e – 1. reiškiant neigiamą vertinimą, paprastai nusivylimą, panieką ir pan. (emocinė funkcija): *E, geriau neprasidėk. E, tai jis tik tiek algos teparnešė*; 2. ką nors šaukiant, norint atkreipti šaukiamojo dėmesį (apeliatyvinė funkcija): *E, kur eini?*

² Straipsnio autorė mano, kad invokacijas būtų tikslingiau vadinti *invokatyvais*, plg. *apeliatyvai, ekspresyvai* etc. Šis terminas toliau vartojamas tekste.

³ Manoma, kad nesąmoningai žmogaus ištariai garsai nėra žodžiai, nes jie nepriklauso šnekos aktui, kuris paremtas kalbiniu veiksmu. Pastaruoju siekiama kuo tiksliau suformuluoti mintį adresatui (klausytojui ar skaitytojui). Garsas *oi* nebus žodis, jei ištartas nesąmoningai, pavyzdžiui, įsipjovus pirštą (Zaikauskas 2002: 10; Jakaitienė 2009: 144–149). Tačiau kyla klausimas, kuo laikyti *užrašytą* arba *papasakotą* kokią nors nesąmoningai žmogaus tariamą garsą, kuris tekste ar pasakojime semantizuojamas, t. y. gauna leksinę reikšmę, pavyzdžiui: *Ee, dabar atsimenu gerai, vyruti* (čia *ee* yra nesąmoningas pertaras, vartojamas pauzei kalboje užpildyti, – jis tokią reikšmę ir turės dar kartą tekstą papasakojus ar užrašius situaciją). Ar toks semantinis darinys arba nesąmoningai ištartas jaustukas, vėliau pavartotas situaciją persakojant raštu arba žodžiu, bus laikomas žodžiu?

ech – atodūsiui reikšti (emocinė funkcija): **Ech**, *sunki buvo dalia!*
ehe – norint atkreipti dėmesį, dažniausiai tiesiogiai nesikreipiant (apeliatyvinė funkcija): **Ehe!** – *šūktelėjo iš už kampo.*
ei – norint atkreipti dėmesį, paprastai kreipiantis tiesiogiai (apeliatyvinė funkcija): **Ei**, *eime drauge.*
fe – 1. pasibjaurėjimui reikšti (emocinė funkcija): **Fe**, *mesk!*; 2. pasišlykštint (emocinė funkcija): **Fe**, *koks spuogotas.*
fi – manieringai pasibjaurėjimui reikšti (emocinė funkcija): **Fi**, *koks neskanus.*
fu – 1. pasibjaurėjimui reikšti: **Fu**, *koks murzinas šuo*; 2. pasišlykštint: **Fu**, *netikusi merga.*
fui – 1. stipresniam pasibjaurėjimui reikšti: **Fui**, *nevalgyk tų vaisių*; 2. labiau pasišlykštint: *Nesuprantu tų naujų papročių – fui.*⁴

Invokatyvai dera prie jaustukų, nes kaip žodžiai (nors ir iš leksikos periferijos) atlieka apeliatyvinę funkciją. Šalia visiems žinomų *ciu ciu ciu*; *kac kac*; *kic kic* – daugelis invokatyvų yra visiškai pamiršti, mažai vartojami arba visai nevartojami, pvz.:

koš – arklio arba žirgo šaukimo garsažodis: **Koš, koš, koš** *abrako!* Ob. *Košius, košius, koš, koš, koš* Zp.
py – ančiukus, žąsiukus šaukiant ar juos mėgdžiojant: **Py py py** – *teip mes šaukiam ančiukus* Gs.⁵

Kartais jie gali būti sudaryti iš garsų junginių, nebūdingų lietuvių kalbai, plg.:

tpruka – karvę, veršiuką šaukiant (ppr. kartojama): **Tpruka tpruka**, *te duonos* Dgl. **Tpruka tpruka**, *žaloj!* Slm.

Kaip jaustukų rūšis invokatyvai pateikiami tradicinėse gramatikose (LKG 1971: 715–718; DLKG 2005: 466–467). Naminių gyvulių ir paukščių šaukimo ar varymo garsažodžiai yra mūsų agrarinės praeities dalis, vertingas tautinis paveldas. Jų gausu tautosakoje, daug yra LKŽ_e ir jo kartotekoje. Invokatyvai labai mažai tyrinėti ir beveik nykstantys.

Tokią pat kaip jaustukai – emocinę funkciją – atlieka ir **k e i k s m a ž o d ž i a i**, leksikos periferijos vienetai, sistemoje svyruojantys tarp jaustukų ir

⁴ Daugiau pavyzdžių iš rengiamo *Bendrinės lietuvių kalbos žodyno* parinkta sąmoningai, norint parodyti, kokia gausi, variantiška ir įvairi jaustukų kalbinė grupė. Jaustukų *fi:fu:fui* trinarė opozicija yra fonosemantikos – kalbos ikoniškumo raiškos interpretacijos objektas.

⁵ Jei nenurodyta kitaip, toliau straipsnyje pateikiami pavyzdžiai iš *Lietuvių kalbos žodyno* (LKŽ_e 2005).

frazeologizmų. LKG jaustukų reikšmių apraše keiksmožodžiai neaptariami. Tai savita vaizdingosios leksikos ir frazeologijos dalis. Keiksmožodžiai gali būti vienleksemiai: *Rupūžės! Velniai!* Juos nuo nominacinę funkciją atliekančių žodžių pirmiausiai skiria intonacija. Įdomu, kad keiksmožodžiai dažnai tariaami ne tik kita intonacija nei paprasti žodžiai, bet ir neįprastai pailginant arba sutrumpinant garsus. Pavyzdžiui, Aleksas Girdenis pateikia tokią šio reiškinių iliustraciją: intensyvūs ilgi priebalsiai neįprastai sutrumpintų balsių fone reiškia pyktį, todėl keiksmožodį *rupūžės* tariame maždaug taip: *rruppūžės* (Girdenis 2003: 37).

Kita keiksmožodžių grupė – vadinamieji formuliniai keiksmai: *Kad tu nuveitum per sausius medžius!* Sug; *Eik tu velniop!* Žd; *Kad tau bala kur!* Sug; *Kad tave raistas priglautų!* Švnč⁶ (Jasiūnaitė 2006: 265–281). Pagal formą tokie keiksmai yra artimi frazeologizmams, o pagal reikšmę – jaustukams.

Etiketo leksika – pasisveikinimai, atsiprašymai, užuojautos, vaišių ir darbo palinkėjimai ir kt. pagal atliekamą apeliatyviąją funkciją taip pat artimi jaustukams žodžiai. Daugelis jų – vardažodinės kilmės jaustukai (Evaldos Jakaitienės terminu – iš vardažodinės frazės *išriedėję* jaustukai (plg. Jakaitienė 2009: 156)) ar jaustukais tapusios vardažodinės frazės: *labas, labukas, labutis, sveiki gyvi, būkit sveiki, iki, sudie, lik sveikas* ir t. t.

Jaustukų funkciją gali atlikti ir veiksmožodžių formos. Kartais akivaizdus jų ryšys su nominacinę funkciją atliekančiais tos pačios formos homonimais sukelia klasifikacinės painiavos, pavyzdžiui, *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (DLKŽ, 2003) jaustukais nelaikomos veiksmožodžių *atleisti* ir *atsiprašyti* formos *atleiskite / atleisk* ir *atsiprašau*. Vien dėl kognityvaus jų reikšmės aspekto reikėtų šias formas–žodžius pateikti atskirais leksikografiniais straipsniais, kaip etiketo leksikos sričiai priklausančius jaustukus.

Etiketo leksika pagal formą gali būti vienleksemiai ir dvileksemiai kalbos vienetai (*dėkui, labai ačiū, į sveikatą*) ir – kaip ir keiksmai – pastovieji junginiai, artimi frazeologizmams (*padėk Dieve, garbė Jėzui Kristui; gero garo – linkėjimas einant į pirtį*). Tradiciniai formuliniai darbo, vaišių palinkėjimai sparčiai nyksta, pvz.: *Sveikas murkt! – Dėkui gurkt!* Srv; *Šakni trakni! – Trakni šakni!* TDr I 34 (Kdn); *Duotas duotam, geras geram!* Bržr⁷ (Jasiūnaitė 1999: 34–45).

⁶ Pavyzdžių šaltinių santrumpos – kaip cituojamos autorės straipsnyje.

⁷ Sutrumpinimai – kaip cituojamos autorės straipsnyje.

J AUSMUS REIŠKIANČIŲ ŽODŽIŲ IR PASTOVIŲJŲ ŽODŽIŲ JUNGINIŲ KLASIFIKACIJA PAGAL KILMĘ

Pagal kilmę jaustukai yra dvejopi. Daugelis jų yra universalūs, būdingi ke-
lioms kalboms, susiformavę iš valingų ir nevalingų šūksnių, plg.: *ach, och,*
cha, ha, mmmm, vai ir t. t. Jie laikomi p i r m i n ė s kilmės jaustukais.

Prie pirminės kilmės jaustukų priskirtina ir dalis invokatyvų. Kita šio
tipo jaustukų dalis susijusi su imitatyvais arba vaizdo ištiktukais⁸, dar viena
šios įdomios leksikos dalis gali būti onomatopėjinės kilmės. Kaip pavyzdį
galima pateikti invokatyvo *alia* analizę. Šis žodis vartojamas ką nors baidant,
vejant, pvz.:

alia, aliai – Žąsis alioja: *kai arti* – *alia! alia!*, *o kai toli, tai* – *aliai! aliai!* Vr.

Tai gyvūnų šaukimo ar varymo garsažodis. Kadangi šis ekspresyvus žo-
delis nemėgdžioja tikrovės garso ar vaizdo, neimituoja patiriamo pojūčio –
jo negalima laikyti ištiktuku. Žodžiu virtęs nekalbinis šūksnis yra valios
nuoroda. Jam artimi tokie invokatyvai kaip *ulia, uli, oliui, tule*. Invokatyvas
alia yra susijęs su veiksmažodžiu *alioti, -ioja, -iojo* „šauksmu varyti, uiti,
ginti, baidyti“, pvz.:

alioti – Jį visi kaip šunį *alioja* Jž. Ką tu taip *alioji*, gal kiškį, a mažgi ir vilką pama-
tei! Ut. Vaikai, *nealiokit* starkaus – daugiau nebeatskris Užp.

Ernstas Fraenkelis *Lietuvių kalbos etimologiniame žodyne* (Fraenkel 1962
I: 7) seną indoeuropietišką veiksmažodį *alioti* mano kilusį iš garsažodžio.
Invokatyvas *alia* nurodo nekalbinį žmogaus garsų balsą, šūksnį. Jis pavirsta
žodžiu, kai įgauna reikšmę – „ką nors varyti, ginti šalin“. Panašios fonetinės
struktūros garsažodžiai, kurie žymi žmogui būdingą nekalbinį šūksnį, yra
paplitę daugelyje įvairiausių kalbų, pvz.: *ala* suahilių kalba reiškia, kad žmo-
gus jaučia nepakantumą arba nuostabą, *ēalā* senojoje anglų kalboje reiškia
nusivylimo, sielvarto jausmą, paguodos troškimą. Panašius jausmus taip iš-
reiškia katalonai – *ai las*, danai – *helaas*, prancūzai – *hélas*, suomiškai šūksnis
alas reiškia „žemyn“, „nuleisk“. Taigi vienas bendriausių šūksnių, pavirtusių
jaustuku-invokatyvu, skirtingose kalbose dabar turi skirtingas, bet sietinas
reikšmes. Šis žodis gali turėti fonosemantinę opoziciją su invokatyvu *aly* –
alia : *aly*. Ji koreliuoja su artimų invokatyvų fonosemantinėmis opozicijomis

⁸ Plačiau apie ištiktukų imitatyvų arba vaizdo ištiktukų sąvoką žr. Zabarskaitė 2003: 146–148.

*ulia/u*le : *uli*; *olia/ole* : *oly*; *tule* : *tuly* ir pan. Kai norima ką pavaryti šalin, nesąmoningai pasirenkamas tas invokatyvas, kurio paskutinis garsas geriau atliepia siekiamą tikslą. Garsas *e* yra šiek tiek žemesnio tono ir mažesnės trukmės; *alia* greičiau bus pasirinktas neįsakmiai baidant kokį naminių gyvūną ar paukštį. Ilgasis *y* aukštesnio tono, ilgesnės trukmės balsis, jis invokatyvui *aly* suteikia daugiau jėgos ir intensyvumo. Tikėtina, kad kalbėtojas pasirinktų jaustuką *aly*, kai reikėtų ką smarkiau ginti šalin.

Kiti jaustukai, vadinamieji – antrinės kilmės, yra atsiradę iš įvairių papročių, tradicijų, tikėjimų, pvz.:

dievmyly – nustebimo, netikėtumo jausmui reikšti: **Dievmyly**, kad aš daugiau nepamatyčiau taip darant An; **Dievmyly** koks piktas! An; Kodėl gi, **dievmyly**, yra tarp jūsų taip daug mėgiančių tikrai gražumą? A. Baran.

Tai jaustukai, turintys semantinį pamatą, dažniausiai kilę iš leksinę reikšmę turinčių ir nominacinę funkciją atliekančių žodžių. Tik iš tikrinių žodžių kilusių jaustukų, pavyzdžiui, *Jergau jergau*, šaltinis yra deiktinę funkciją atliekantis, leksinės reikšmės neturintis žodis. Antrinės kilmės jaustukai ir frazeologiniai junginiai (formuliniai keiksmai, gero linkėjimai) atsirado iš kultūrinės, religinės, socialinės patirties ir yra vertingas etnolingvistikos šaltinis.

Pragmatikos tyrėjai pateikia chrestomatinį pavyzdį, kuriame atsiskleidžia abiejų tipų jaustukų žaismas:

Pirminės kilmės jaustukai

Patient: *Be careful with that needle!*

Dentist: **Oops.**

Patient: **Ouch!**

Antrinės kilmės jaustukai

Dentist: **Hell!** I'm sorry.

Patient: **Shit!** Get the bloody thing out of my cheek!

(pgl. Ameka 1992: 11)⁹.

Paprastai gramatikose nagrinėjami pirminės šūksminės kilmės vienleksemiai jaustukai (**A**, *koksai tu riebus!* J; **A**, *negerai padariau!* Kp; **A a a** – ir tavo

⁹ Verčiant į lietuvių kalbą pasirenkami šiai situacijai būdingiausi jaustukai, plg.:

Pacientas: *Būkit atsargus su adata!*

Stomatologas: **Oi!**

Pacientas: **Ai!**

Stomatologas: **Velnias!** Atsiprašau!

Pacientas: **Š...!** Ištraukite tą prakeiktą daiktą man iš žando!

gi išdainavimas! Jnšk), antrinės kilmės vienleksemiai ir kartais dvileksemiai tradiciniai jaustukai.

Tradiciškai kaip atskira grupė išskiriami invokatyvai, tačiau vienleksemiai ir dvileksemiai keiksmožodžiai nėra skiriami. Manytume, kad juos, kaip atskirą jaustukų grupę, būtų tikslinga skirti, nes jų kilmės šaltiniai, semantika ir sandara turi tik jiems būdingų ypatybių.

Tradicinių gramatikos aprašų jaustukų skyriuose taip pat nėra nagrinėjami ir tradiciniai formuliniai keiksmi, pagal semantinę struktūrą – frazeologiniai jaustukai (*Kad tave devyni perkūnai užmuštų!; Kad jus giltinė pagrobtų!; Lai tave pelkė atimal!*; žr. Jasiūnaitė 2007: 257–276) bei tradiciniai formuliniai etiketo posakiai (dirbant, vaišinant, prausiantis pirtyje ir kt., pvz., *Man į sveikatą, neprieteliams į kvarabą* KrvP (Vlkv)). Tokių frazeologinių darinių aprašymas jaustukų sistemoje padėtų išsamiau atskleisti šį reiškinį ir surastų tiems dariniams aiškią vietą lietuvių kalbos leksikos sistemoje, taip pat duotų naudos tyrimams.

JAUSTUKŲ IR IŠTIKTUKŲ SANTYKIS

Kartais klasifikuojant ir aprašant jaustukus mokslo ir mokymo tikslais (leksikologijos kurso klausantiems studentams, jauniems leksikografams) yra sunku atskirti sudėtingesnius jaustukus nuo ištiuktukų. Galima pasitikrinti DLKŽ, kuriame skiriami jaustukai ir ištiuktukai, tačiau LKŽ_e nėra toks šaltinis, kuris galėtų padėti klasifikuojant šias dvi kalbos dalis, nes jaustukai ir ištiuktukai jame žymimi vienoda santrumpa interj. (*interjection*). Plg. retesnių jaustukų pavyzdžius iš LKŽ_e:

acit interj. *cit* (tildant): **Acit**, tu rėksny! Gs.

ač interj. (?) 1. N *duokš*: **Ač** man tavo sūnų BB 1 Kar 17, 19.

ači interj. žr. *ač* 1: **Ači-m** nu mana moterį, nesa čėsas yra eiti jospi BB 1 Moz 29, 21.

1 ačià interj. K I 575: *Ei čia, ei matyk* (netikėtumui, nustebimui reikšti).

2 àčia interj. *Kukū!* (gegutė) **Ačia!** (atsako žmogus) Gs.

dėku interj. *dėkui: Už dėku neatbūsi, reiks ir į kišenę* Sln.

Painiavos kartais kyla ir dėl to, kad jaustukai, kaip ir ištiuktukai, neatlieka nominacinės funkcijos, yra panašios formos (nekaitomi, trumpi žodeliai), turi bendrą vartosenos bruožų – dažnai vartojami kartojant. Pagrindinis jų

skirtumas yra tai, kad ištiktukai priklauso vadinamajai ikoniškai leksikai¹⁰.

Jaustukai, nebūdami arbitralūs kalbos ženklai¹¹, yra artimi paprastesnės struktūros ženklams – indeksams¹² (lietuviškai šiuos ženklus tikėtų vadinti nuorodomis). Ištiktukais kalbėtojas / rašytojas, norėdamas padaryti poveikį klausytojui / skaitytojui (šie žodžiai yra artimi ekspresyvams; apie tai žr. kitame šio straipsnio skyriuje), *mėgdžioja* objektyvų įspūdį, kurį jam sukėlė išgirstas garsas (*Varpelis **dilin dilin** po pamokų* Lkš), pamatytas vaizdas (*Berniokas kai užsėdo sarti, tai **kabaldai, kabaldai** ir pralenkė mum* Vad), patirtas pojūtis (***Kliokt kliokt** ėmiau vėmti* Šts). Jaustukai išreiškia subjektyvius jausmus arba valią, kuriuos koks įspūdis arba pojūtis sukėlė (tai gali būti ir objektyvus potyris, ir subjektyvus noras).

JAUSTUKŲ IR EMOTYVŲ BEI EKSPRESYVŲ SANTYKIS

Gali kilti pagrįstas klausimas, kodėl aptariamoji jausmus reiškianti leksika, kuri turi atskiros kalbos dalies statusą, lyginama su vartojimo lygmens vienetais – vaizdingaisiais veiksmožodžiais ir vardažodžiais, t. y. ekspresyvais ir emotyvais. Atskleidus jaustukų ir kitoms kalbos dalims priklausančių žodžių skirtumus galima geriau išryškinti semantinę ir funkcinę pirmųjų prigimtį ir sandarą, nes ekspresyvų ir emotyvų semantinėje struktūroje emoci-nis-ekspresinis elementas taip pat yra jų buvimo kalboje pagrindas.

Žodžiai, kurie ne tik pavadina veiksmą, daiktą, reiškinį, būseną ir pan., bet ir suteikia apie įvardijamą denotatą papildomos ekspresinės informacijos, mokslinėje literatūroje vadinami ekspresyvais (Jakaitienė 2009: 164). Pavyzdžiui, norėdamas įvertinti lėtai ir sunkiai einantį žmogų, kalbėtojas gali pasirinkti ekspresyvą *dūlinti*:

¹⁰ *Ikoniškasis žodis* – tai žodis, kuris neturi nominacinės reikšmės, t. y. nepavadina tikrovės, bet ją imituoja, mėgdžioja. Pats paprasčiausias pavyzdys – onomatopėja, pvz.: *kukū, miau, kre, kva* ir pan. Tai leksinio ikonizmo atvejis kalboje.

¹¹ Arbitralus ženklas – laisvai pasirinktas raiškos planas, kurio turinys reiškia ką nors be jo egzistuojantį. Semiotikoje arbitralūs ženklai vadinami simboliais. Leksikologijoje – tai žodžiai, kurie turi nominacinę reikšmę. Plačiau apie ženklų rūšis bei požymius (Fiske 1998: 57–114).

¹² Indeksas – ženklas, kurio raiškos planas nurodo į turinio planą sutartoje ženklų sistemoje (ODP 190–191).

Aš **dūlinu**, t. y. einu nezgrabnai, tingėdamas, iš lengvo J. **Dūlina** galvą nuleidęs Škn. Ir šuva supranta – subari, tai ir **dūlina** ausis suglaudęs Pbs. Každą koks žmogus keliu **dūlina** Vžns. Kap **dūlyt**, tep **dūlyt** namo Gs. **Dūlink** tu palengva, mes pavysma An. Matė, kaip per lauką lapė **dūlino** Mš.

Lietuvių kalboje ypač gausu judėjimą (ėjimą, bėgimą, važiavimą) ir valgymą bei gėrimą reiškiančių vaizdingųjų veiksmažodžių:

plumpinti „sunkiai eiti“: Vaikas su kailiniais **plumpina** par lauką Jnš. Aš apie namus **plumpinu** – man i batai švarūs Bsg; *kicenti* „pamažu, smulkia ristele bėgti, bidzenti“: Jis **kiceno** paskui mane, mosuodamas ilga lazda rš. Gera buvo kumelaitė: vis **kicena** ir **kicena**, žingsniu neina Lnkv. Užsižergęs ant dienugalio ir **kicena** Slm. Su tokia nusprogsia kumelėle **kicena** Jnšk. Tegul **kicena** arkliai – nepavargs: netolimas kelias Rs. Rudis visada su manim **kicendavo**, mane lydėdavo Vb. Vaikai **kiceno** taku Lnkv; *kliaukti* „godžiai gerti, srėbti“: Dabar jau visi talkinykai alų **kliaukia** Pbr. Kisielių tirštą visi valgo, skystų kruopų niekas **nekliaukia** Ml; *marmalyti* „valgyti, ėsti“: **Marmalyk**, i kvit KlvrŽ.

Visi šie žodžiai turi vyraujančią ekspresinę leksinės reikšmės komponentą, kuris, žinoma, yra susijęs su jausmais. Ekspresyvumo siekiantis kalbėtojas nesitenkina vien sausa informacija, bet pasirinkdamas vaizdingą žodį siekia, kad tas, kuriam skirta informacija, priimtų ją ne tik protu, bet ir ekspresyvo kuriamą vaizdą įvertintų jausmais¹³.

Pagrindinis skiriamasis ekspresyvų ir jaustukų bruožas yra tai, kad pirmieji atlieka nominacinę funkciją, yra susiję su objektyviu konkrečiai apibūdinamu denotatu, ekspresinis elementas kaip konotacinis komponentas jų reikšmės struktūroje nors ir vyrauja, bet nėra vienintelis. Jaustukų denotatas (konkretus jausmas ir (ar) valios aktas konkrečioje situacijoje) yra individualus, jis apibūdinamas, kai jaustukas atsiranda žodiniame arba užrašytame pasakojime. Jaustuko reikšmė visada yra ribinė: kalbos sistemoje labai abstrakti – „reikšti jausmą“, kiekvieno šnekos akto metu labai konkreti – „reikšti skausmą“, „reikšti sielvartą“, „reikšti džiaugsmą“, „reikšti baimę“, „reikšti nusivylimą“ ir t. t.

Emotyvai taip pat yra žodžiai, kurie parodo kalbėtojo jausmus kieno nors atžvilgiu (plačiau žr. Jakaitienė 2009: 161–164). Kuo šie žodžiai skiriasi nuo jausmus reiškiančių jaustukų? Vartodamas emotyvą kalbėtojas / rašytojas ne

¹³ *Dūlina* pavargęs žmogus ar gyvūnas – klausytojui siekiama sukelti užuojautą, sumišusią su nepasitenkinimu dėl lėto veiksmo; *marmalyja* alkanas, godus, nelabai tesirūpinantis, kaip atrodo, žmogus – siekiama sukelti pasidylgėjimo jausmą ir t. t.

tik pavadina kalbamąjį objektą ar subjektą, veiksmą, būseną, ypatybę, bet ir įvertina, apibūdina, atskleidžia savo jausmus jo atžvilgiu. Jei kalbėtojas mano, kad galva yra prasta, niekam tikusi, prastai vertinama, jis pasirenka jai pavadinti emotyvą *makaulė*:

*Taip skaudžiai susimušiau **makaulę** į tą balkį, kad net saldu rš. Judošiams skelsiu per pat **makaulę**! Žem. Nelįsk, gausi su šaukštu par **makauļē**! Pgr. Atsiimk savo **ma-kaulę** nuo šviesos (neužtamsink) Jrb. Siusk siusk, be parsiskelsi da kame **makauļē** Vvr. Pasveikęs ir jam dar prašers (pramuš) **makaulę** Srv. Dėk į **makaulę**, kad daugiau nekeltų Alk. [Smakui] vieną **makaulę** nurentus, trys keturios atauga į vietą S.Dauk. Jo protas jau netelpa **makaulėj** Smn. Su ragais vilkui drožė į **makaulę** PP 28.*

Žmonėms neigiamų ar teigiamų jausmų paprastai sukelia kiti žmonės, todėl daugiausia emotyvų apibūdina žmogų ar jo kūno dalis, būdo savybes, asmenybės bruožus, pvz.:

*kėpša „liurbis, kvailys“: Namie jis gana gudrus, bet tarp svetimų visai **kėpša** Bgs; zvėga „plepys, niektauza“: Ką tik pamato, išgirsta, bėga pasakyti **zvėga** J. Atsbodo klausyt tokio **zvėgōs** Ktk. Kai tie **zvėgos** sueina, tai kalbų ir juoko nestinga Krs; kleišys „kas kleišomis kojomis, kleiškojis, šleivys“: Jau tas **kleišys** atrubliuoja Al. Ve, gi mūsų **kleišys** (klišas arklys) atbėgęs S.Dauk.*

Šie žodžiai pavadina tikrovę, kartu ją įvertindami, jos atžvilgiu atskleidami neigiamus ar (rečiau) teigiamus jausmus. Tačiau nuo jaustukų jie skiriasi dėl tos pačios savybės, kurią turi ir ekspresyvai, – jų leksinės reikšmės struktūroje taip pat yra nominacinis komponentas. Konotacinis emotyvo leksinės reikšmės komponentas leidžia kalbėtojui / rašytojui taupiai, išven-giant aiškinimo ar aprašinėjimo, t. y. pasirinkus tinkamą vaizdingą žodį, išreikšti savo jausmus apibūdinamojo tikrovės dalyko atžvilgiu. Jaustuku kalbėtojas / rašytojas išreiškia savo jausmus, kylančius iš jo subjektyvių vidinių pojūčių, nuostatų (etiketo leksikos atžvilgiu), potyrių. Jausmų ar valios atsiradimo šaltinis yra pats kalbėtojas / rašytojas, emotyvų atžvilgiu jausmų atsiradimo šaltinis – subjektyviai įvertinta tikrovė.

Apibendrinant galima teigti, kad jaustukai turi individualų denotatą, apibūdinamą tik tada, kai jaustukas atsiranda žodiniame arba užrašytame pasakojime, nes jaustuku kalbėtojas / rašytojas išreiškia jausmus savo paties arba savo nuostatų atžvilgiu.

JAUSTUKAI PRAGMATIKOS POŽIŪRIU. LEKSIKOGRAFINIO APRAŠO PROBLEMA

Pirminiai jaustukai tik nurodo, kad kalbėtojas / rašytojas ką nors jaučia arba ko nori, tačiau tam, kad būtų suprasta, koks yra tas jausmas, noras, valia, reikia papildomos informacijos: intonacijos, kalbinio ir nekalbinio (kūno kalbos) konteksto ir pan. Pavyzdžiui, jaustukas *oi* gali reikšti visą emocijų ir potyrių skalę – nuo džiaugsmo iki nusivylimo, nuo malonių kūno pojūčių iki skausmo. Keiksmazodžiais ne visada išreiškiami neigiami jausmai tikrovės atžvilgiu, kartais keikiamasi ir norint išreikšti šiaip stiprias, „perkaitusias“ emocijas (pvz., netikėtumą, stiprų nustebimą, net staiga ištikusią sėkmę ir pan.). Etiketo leksikos reikšmė taip pat priklauso nuo konkrečios jos vartojimo situacijos, įvairių socialinių susitarimų, kalbėtojo / rašytojo santykio su kitais žmonėmis pobūdžio, net jo pasaulėžiūros ir kt. Visa tai rodo, kad jaustukų ir „jaustukinių“ frazeologizmų tyrimai yra neįmanomi be konceptualių metodologinių nuostatų ir metodų, kuriais remiasi šiuolaikiniai pragmatikos tyrimai. Jaustukų tyrimui būtinas „pragmatikos išeities taškas: vartoseną, kuri neįmanoma be konteksto, suprantamo labai plačiai“ (Rathmayr 1996). Jaustukams tirti ir aprašyti reikalingi pragmatikos tyrėjų aptarti ekspresyvumo parametrai.

Nekalbiniai parametrai

Situacija

Gestai, mimika

Kalbėjimo būdas

Balso tembras

Kalbėjimo garsumas

Kalbiniai parametrai

Kontekstas

Stilistinės figūros

Intonacija

Supersegmentiniai kalbos elementai

(pgl. Bally 1952)

Kol kalbininkai mėgina išsiaiškinti, ar jaustukai yra „tikri“ žodžiai, leksikografams, laikantis žodynų rašymo tradicijos, šiuos žodžius reikia paaiškinti, kai rengiami nauji žodynai ir redaguojami seni. Leksikografiškai aprašant jaustukus, kadangi jų reikšmės yra kitokios nei žodžių simbolių ir ikoniškųjų žodžių, reikėtų žiūrėti, kokiose pragmatinėse situacijose jaustukas vartojamas dažniausiai, t. y. koku jaustuku dažniausiai reiškiami tipiški jausmai. Norint apibendrinti, savotiškai abstrahuoti jaustuko leksinę reikšmę, reikia atlikti vartojimo konteksto analizę. Kai kuriais atvejais, kad aiš-

kiai ir vartotojui suprantamai bei išsamiai būtų aprašyta jaustuko leksinė reikšmė, turėtų pakakti mikrokonteksto, ypač jei jaustukas yra antrinės kilmės ir vartojamas įprastinėse situacijose, pvz.: *labas, ačiū*. Jei jaustukas vartojamas ne visada įprastinėse, bet aplinkybių aiškiai ribojamose situacijose – reikšmei nustatyti reikėtų platesnio konteksto, pvz.: *cit, brrr*. Konteksto analizė turėtų būti labai plati, jei jaustuko vartojimo situacija nėra konkrečiai apibūdinama. Tai būdinga daugeliui pirminių jaustukų, pvz.: *aaaa, ai, ak* ir t. t.

Galima teigti, kad ir jaustukų mokslinei analizei (o ji neabejotinai atskleistų naujų įdomių kalbos raidos ir etnolingvistikai reikšmingų dalykų), ir leksikografiniai praktikai būtini pragmatiniai jaustukų tyrimai.

JAUSTUKAI ETNOLINGVISTIKOS IR ŠIUOLAIKINĖS VARTOSENOS POŽIŪRIU

Kaip ir visa antrinės nominacijos leksika, atsiradusi iš socialinių, kultūrinių, religinių santykių, – jaustukai, formuliniai keiksmas bei gero linkėjimai ir etiketo leksika apie tuos santykius labai daug pasako. Šioje srityje daugiausiai yra nuveikusi kalbininkė Birutė Jasiūnaitė. Rekonstruodama etnolingvistinę lietuvių pasaulį, ji remiasi vaizdingąja leksika bei frazeologija. Mokslininkė yra tyrusi formulinius keiksmus, gero linkėjimus, tačiau į vienleksemius jaustukus, invokatyvus dar nėra atkreipusi dėmesio.

Beveik nėra tirta jaustukų ir jiems artimos vaizdingosios leksikos vartojimo kontekstas, situacijos, dažnumas ir kt. Pavyzdžiui, Dalia Blažinskaitė, nagrinėdama žargonybių vartojimo reklamoje motyvą, atkreipia dėmesį į žargoniškų jaustukų *hei, ups* vartojimą. Ji daro išvadą, kad tai „patys nemotyvuočiausi“ žargonybių vartojimo atvejai apskritai (Blažinskaitė 2002: 129). Tačiau nėra svarstoma, kodėl reklamos kalboje yra pasirenkamas svetimas jaustukas.

Kompleksiniai jaustukų tyrimai etnolingvistiniu požiūriu, derinami su vartojimo tyrimais, gali duoti labai įdomių rezultatų, ypač lyginant su kitų kalbų emocinės raiškos formomis, semantika bei pragmatika. Pavyzdžiui, A. Wierzbicka parodo, kaip skiriasi jaustukų su Dievo vardu reikšmė. Ji teigia, kad angliški jaustukai *God!, Christ!, Jesus!* išreiškia pyktį, o lenkiški *Bože!, Chryste!* labiau reiškia išgastį, vokiškas *Mein Gott!* rodo nemalonų

nustebimą, prancūzų *Mon Dieu!* susijęs su melancholiška refleksija ir pan. Autorė mano, kad toks jaustukų vartojimas gali būti siejamas su tautos religingumu (Wierzbicka 1999: 26–27; cit. pgl. Gudavičius 2007: 199).

Jaustukų vartojimo ir motyvacijos bei tautinio komponento tyrimai gali duoti naudos skatinant lietuviškų jaustukų vartojimą kalboje. Tai ypač aktualu dabar, kai formuojasi nauja lietuvių kalbos atmaina – informacinių technologijų kalba. Ji yra glausta, taigi būtų verta pasiūlyti jausmams reikšti lietuviškų trumpų žodelių, kol jų vietos visiškai neužėmė tarptautinis žargonas. Vertėtų daugiau propaguoti lietuviškus jaustukus. Šio straipsnio autorė yra rašiusi, ką šioje srityje gali nuveikti leksikografs, sąmoningai pasirinkdami rengiamų žodynų kryptį, – „lietuviškų antrinių jaustukų propagavimas vietoj jaunimo kalboje dominuojančio *ups* yra žodyno sudarytojų pasirinkimo reikalas“ (Zabarskaitė 2006: 177).

JAUSTUKŲ VARTOJIMAS TARMĖSE

Jaustukų vartojimo polinkių tyrimų lietuvių tarmėse nepavyko rasti. Čia pateikiami duomenys iš *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijos* (LKTCH 2004) tekstų. Šie tekstai pasirinkti dėl to, kad tai užrašyta tarmių *šneka*. Buvo ieškota visų tipų jausmus reiškiančios leksikos pavyzdžių. Duomenys nėra išsamūs dėl ribotos tekstų apimties, juos, be abejo, reikėtų paremti Lietuvių kalbos instituto tarmių archyvo¹⁴ duomenimis. Todėl negalima visiškai patvirtinti kai kurių išryškėjusių polinkių, nors jie yra įdomūs ir verti tolesnių tyrinėjimų.

Atrodytų, kad jaustukai yra ypač dažni tarmių šnekoje, tačiau iš tiesų tai gana retas reiškinys. Dažniausiai jie vartojami perpasakojant kokį įvykį ar dialogą, pasakojimuose apie praeitį, pasakose ir pan.

Kitas polinkis, kurį, ko gero, patvirtins ir išsamesni tyrimai, – LKTCH tekstuose jaustukus gerokai dažniau vartoja moterys.

Aukštaičių ir žemaičių tarmių santykis 19 : 3 yra vertas dėmesio, tačiau tikrintinas, nes LKTCH žemaitiškų tekstų gerokai mažiau. Tarmių tekstyne vertėtų patikrinti ir tai, ar atsitiktinai LKTCH žemaičių vartojami jaustukai – keiksmazodis ir formulinis keiksmas, o aukštaičių dažniausiai vartojami jaustukai – antriniai jaustukai su Dievo ir šventųjų paminėjimais.

¹⁴ Plačiau apie Lietuvių kalbos instituto tarmių archyvą žr. www.lki.lt

Tarmių tekstuose rastų jaustukų įvairovė menka, formulinis keiksmas – vienas, gero linkėjimų nerasta, o tai turbūt rodo, kad šis leksikos paveldas dabartinėse tarmėse yra beveik išnykęs.

Dažniausiai vartojami jaustukai su Dievo (Jėzaus) vardo paminėjimu, vienas atvejis – jaustukas *o Jackau*:

Tai kad pasiuvo, o Jackau. O andarokas – linais apimetė, vilnom ataudė ir ėjo bažnyčion su ta bliuska, mylėk Die. O Jėzau, kaip aš verkiau. (Rokiškio punktas, moteris, gim. 1902; LKTCH 133)¹⁵

A, Dievuli, kap mėtėlės (apie merginas). *Negaliu valgyt tų blynų ai, Dieve tu mano.* (Jurgeliškės punktas, Švenčionių r., moteris, gim. 1907; LKTCH 113–114)

Ką gi dabar dirba moterys, o. Ė dabar, mylėk Dieve, apstaisę visi, nė, šilkiniais tę škurliais, va, apsvilkę. Dainuodavom, skambėdavo, mylėk Dieve, kaimas. Ė kur dabar y dainos, o. (Verksnionių punktas, Rokiškio r., moteris, gim. 1901; LKTCH 147–148)

Sako ana: „O Dieve mano, ką aš nepadariau, u Jėzau Marija, užmiršau vieną nuodėmę pasakyt. Kas dabar bus?“ (Pasakojimas apie pirmąją išpažintį, Pabaisko punktas, moteris, gim. 1940; LKTCH 166–167)

Dieve, nu visai gi, nu ką tu pasakysi. Tai mes, būdavo, oi visokių (dainų). (Musingų punktas, Širvintų r., moteris, gim. 1920; LKTCH 171)

Dieve, ka gaila tų antikių. Dieve, jau. (Eržvilko punktas, moteris, gim. 1919; LKTCH 220)

Kiti dažnesni jaustukai – *ai/ajajai*, pvz.:

Tai kaip mes pradėjom gi kavotis tuos kūliuos, tai kaip mes išvartėm juos visus ir išlaužėm tę šituos lygius šiaudus. Ajajai. (Minkūnų punktas, Rokiškio r., moteris, gim. 1938; LKTCH 135)

Ai, tę mum iškart atkerta, net nelaukia ilgai (dainuodami erzinas vaikinai ir merginos). (Čiulų punktas, Molėtų r., moteris, gim. 1928; LKTCH 138)

Arba kad atėjo kokia kaimynka, ai, sako, jai tenai nedoros akys apžiūrėjo. (Pasakojimas apie raganas, Latvijos punktas, Daugpilio r., Baltmuizė, moteris, gim. 1897; LKTCH 141)

Tai močia sako: „Ai, jau jie nenusaugojo, tu nusaugosi. –Ai, mama, iškepk man bandelę, ir aš eisiu.“ (Pasaka, Karsakiškio punktas, moteris, gim. 1917; LKTCH 190)

¹⁵ Rajonas nurodomas tada, kai punktas gali būti skaitytojui nežinomas. Dėl aiškumo skliaustuose pridėti straipsnio autorės papildymai arba paaiškinimai.

Panašiai vartojamai ir jaustukai *oi/ojei*, pvz.:

Nu i keip sako žmonės, kad jau šuva – oi – ka tenai penkis šešis metus išgyvena. Ai, lapė kartą pas jį atėjo, lapiukas. (Pasakojimas apie šunį, Jurgėnų punktas, Pasvalio r., moteris, gim. 1904; LKTCH 188)

Man taikėsi, aš nelabai bijausi, o taikėsi tokių žmonių, kad bitė ingelia – oi oi oi oi oi. (Pasakojimas apie bites, Kučiūnai, vyras, gim. 1928; LKTCH 95)

Oi, vilkų buvo, vilkų. (Pelesa, moteris, gim. 1908; LKTCH 97)

Oi! Davaliai dviejų karvių ir dvylika aktarų. (Kuprelišio punktas, moteris, gim. 1916; LKTCH 157)

Ojei, škada – septynias avytes ažkart (suėdė vilkas). (Lazūnai, moteris, gim. 1889; LKTCH 120)

Pagal dažnumą trečias tekstuose rastas jaustukas *a*, pvz.:

„Pone, – sako – jau sako, – ot toks nupenėtas broga bulis nusprogo. – A, tai jūs paimkit, su visa skūra užkaskit.“ (Lieporių punktas, Šiaulių apyl., vyras, gim. 1904; LKTCH 73)

„Ejau, – sako, – per visą kaimą, ir niekas nepriėmė nakvot. A. O dar – sako, – va naktis užpuola, kur aš, senelis, dėsiuos.“ „A, duok, diedule.“

A, o ponas paėmė šoblią ir stojos pas langą. „Jau ateis Klimas vogt marškinių, tai, – sako, – galvą nukirsiu.“ Uhu. Nu ir stovi. (Pasaka, Varėna, vyras, gim. 1894; LKTCH 92–93)

Nu, tai kap susuki virvukę, kap susisuka, tai jį susitraukia. Ir užtai pakelia į viršų. A a. (Apie malimą, Punksas, vyras, gim. 1914; LKTCH 99)

Po vieną kartą pavartoti jaustukai *ačiū, aha, uhu* pvz.:

Ačiū jiems, atsikėlė, nuėjo, pašaukė sūnų, iššaukė greitąją. (Mančiušėnų punktas, Širvintų r., moteris, gim. 1923; LKTCH 170)

Ana, aha, virto ant kelio ir guli negyva. (Varanavas, moteris, gim. 1921; LKTCH 97)

Žemaičių tekstuose rastas vienleksemis keiksmazodis ir formulinis keiksmas:

Su spragilais, i vis tiek, rupūžė, nugalėjo. Caras, rupūžė, tą bažnyčią uždaryti. Tai va, oi, čia buvo didelės skerdynės. (Kražių punktas, vyras, gim. 1918; LKTCH 214)

O aš į vieną tuščių aulį įsilindau, ir dabar, velnio tu nelabo, ateit tą naktį bičių vogti. I, velnio, ateit vilkas. (Sausgalvių punktas, Šilutės r., vyras, gim. metai nežinomi; LKTCH 283)

Pasakotojas, vartojantis jaustukus, juos pakartoja ne kartą. Tas, kuris jaustukų nevartoja, jų nevartoja visiškai. Kai kur jaustukai vartojami ne jausmams ar valiai reikšti, o kaip pertarai, pasakojimo tempui reguliuoti, pauzėms kalboje užpildyti ir pan. Šiais atvejais jie atlieka dalelyčių funkciją.

Kaip jau buvo sakyta, šiuos pirminius jaustukų vartojimo duomenis reikėtų tikslinti ir pildyti, be to, ištirti jaustukų vartojimą dialoguose. Atrodo, toje šnekos srityje jie turėtų būti vartojami dažniau. Nuodugnesniems šios kalbos dalies vartojimo tyrimams reikia atlikti jaustukų vartojimo miesto šnekamojoje kalboje analizę. Elektroninių šypsenėlių informacinių technologijų kalboje vartojimas neturėtų išstumti gyvosios kalbos žodelių, kurie – ypač antrinės kilmės – saugo gerokai daugiau kalbos gyvumui, tautinei tapatybei ir socialinei kalbos istorijai svarbių dalykų, nei gali atrodyti iš pirmo žvilgsnio¹⁶.

IŠVADOS

Neapsiribojant formaliąja jaustukų struktūra, o atsižvelgiant į panašias arba tokias pačias kalboje atliekamas funkcijas bei vartojimą, prie šios kalbos dalies galima priskirti daugiau kalbos reiškinių, nei dabar jų yra skiriama tradicinėse gramatikose.

Jaustukai išreiškia subjektyvius jausmus arba valią, kuriuos koks įspūdis arba pojūtis – tai gali būti ir objektyvus potyris, ir subjektyvus noras – sukėlė. Kaip komunikacijos ženklai jaustukai artimiausi ženklaus-nuorodoms. Jų reikšmė kalbos sistemoje – labai abstrakti „reikšti jausmą“, o kiekvieno šnekos akto metu labai konkreti: „reikšti skausmą“, „reikšti sielvartą“, „reikšti džiaugsmą“, „reikšti baimę“, „reikšti nusivylimą“ ir t. t. Todėl, norint atskleisti jaustukų vietą kalbos sistemoje, jų vaidmenį leksikos hierarchijoje ir sukurti jaustukų pateikimo žodynuose bei aprašymo duomenų bazėse, anotuotuose tekstynuose metodikas, – būtini nuoseklūs ir išsamūs jų vartosenos tyrimai. Tokie tyrimai duotų ir priešingos krypties rezultatų – jie būtų naujingi etnolingvistikai. Taip pat svarbu skatinti lietuviškus jaustukus vartoti šnekamojoje ir informacinių technologijų kalboje.

¹⁶ 2010 metais Lietuvių kalbos instituto mokslo žinių sklaidos ir kalbos populiarinimo padalinys Lituanistikos židinys skelbia konkursą moksleiviams ir studentams – kuo įdomiau ir įvairiau iššifruoti skaitmenines šypsenėles.

LITERATŪRA

- Ameka F. 1992: Interjections: The universal yet neglected part of speech. – *Journal of Pragmatic* 18, 101–118.
- Balčiūnienė I. *Keiksmažodžių vertimas*. Pranešimas, skaitytas Lietuvos vertėjų sąjungos seminare–diskusijoje. – Prieiga per internetą: www.lvs.lt
- Bally Ch. 1952: *Le Langage et la vie*, Zurich: Max Niehans Éditeur.
- Blažinskaitė D. 2002: Žargonybių motyvacija reklamoje. – *Kalbos kultūra* 75, 125–131.
- Čepaitienė G. 2007: *Lietuvių kalbos etiketas: semantika ir pragmatika*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Čepaitienė G., Malakauskas A. 2006: Padėkos semantika ir raiška. – *Acta humanitarica universitatis saulensis* 1, 22–34.
- DLKG 2005: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- DLKŽ. 2003: *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. Vyr. red. S. Keinys. 4 leidimas (elektroninis variantas), Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. – Prieiga per internetą: www.lki.lt
- Fiske J. 1998: *Įvadas į komunikacijos studijas*, Vilnius: Baltos lankos.
- Fraenkel E. 1962: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Band I. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Girdenis A. 2003: *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Gudavičius A. 2007: *Gretinamoji semantika*, Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Jakaitienė E. 2009: *Leksikologija*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Jasiūnaitė B. 1995: Endriejaviškių pejoratyvinė leksika. (Neigiamieji žmogaus apibūdinimai). – *Kalbotyra* 44(1), 35–58.
- Jasiūnaitė B. 1999: „Į tavo sveikatą, į mano žyvatą!“ Tradiciniai vaišių linkėjimai. – *Lituanistica* 2(38), 34–45.
- Jasiūnaitė B. 2006: *Medžias Rytų Lietuvos folklore*. – *Baltistica* 41(2), 265–283.
- Jasiūnaitė B. 2007: Žemaičių formuliniai keiksmi. – *Tautosakos darbai* 34, 257–276.
- Jašinskaitė I. 1975: *Lietuvių kalbos ištiktukai*, Vilnius: Mintis.
- Kučinskaitė A. 1985: *Lietuvių kalbos etiketas*, Vilnius: Mokslo.
- KTŽ 1990: K. Gaivenis, S. Keinys. *Kalbotyros terminų žodynas*, Kaunas: Šviesa.
- LKG 1965, 1971, 1976: *Lietuvių kalbos gramatika* 1–3, Vilnius: Mintis.

- LKTCH 2004: *Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija*. Sudarė: R. Bacevičiūtė, A. Ivanauskienė, A. Leskauskaitė, E. Trumpa, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- LKŽ. 2005: *Lietuvių kalbos žodynas* 1–20 (elektroninis variantas). Red. kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas. – Prieiga per internetą: www.lkz.lt
- ODP 1996: S. Blackburn. *Oxford Dictionary of Philosophy*, Oxford–New York: Oxford University Press.
- Paulauskienė A. 1976: *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius: Mokslas.
- Rathmayr R. 1996: *Pragmatik der Entschuldigungen*, Köln, Weimar, Wien: Böhlou Verlag.
- Wharton T. 2003: Interjections. Language and the ‘showing/saying’ continuum. – *Pragmatics & Cognition* 11(1), 39–91.
- Wierzbicka A. 1999: *Język–umysł–kultura*, Warszawa: PWN.
- Zabarskaitė J. 2003: Ištiktukų reikšmių pateikimas žodynuose. – *Leksikografijos ir leksikologijos problemos*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 136–150.
- Zabarskaitė J. 2006: Ekspresyvioji lietuvių kalbos leksika ir vartosenos žodynai. – *Aiškinamųjų bendrinės kalbos žodynų aktualijos*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 170–180.
- Zaikauskas E. 2002: *Teoriniai performatyvų pagrindai*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vilnius: VUB Rankraščių skyrius.

Gauta 2009 11 11

INTERJECTIONS IN LANGUAGE AND SPEECH

Summary

Interjections make up a part of speech which is much more complex and varied than it looks at first sight. Without limiting to their formal structure and considering similar or equivalent functions and usage, the part of speech might include more linguistic phenomena than are usually attributed to interjections in traditional grammars.

In dialects interjections are not so numerous. They are mostly used in re/telling a story, i.e. in telling about the past, in fairy-tales etc.

Research into the usage of interjections, their motivation and expression of national identity could promote their more frequent usage. This is particularly relevant today, when we can witness the evolvement of the language of information technologies. To identify the position of interjections in the system of language, to clearly define their role in the lexicon, to include them in dictionaries and define in the databases and annotated corpora, further detailed and consistent research into their usage would be indispensable. Such research could also contribute to ethno-linguistic investigation.

JOLANTA ZABARSKAITĖ
Lietuvių kalbos institutas
P. Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
jolanta.zabarskaite@lki.lt